

NATAŠA
SOLOMONS

JA,
MONA
LIZA

Prevela
Tatjana Milosavljević

■ Laguna ■

Naslov originala

Natasha Solomons
I, MONA LISA

Copyright © Natasha Solomons 2022

First published as I, MONA LISA by Hutchinson, an
imprint of Cornerstone.

Cornerstone is part of the Penguin Random House group
of companies.

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mojim roditeljima Kerol i Klajvu

Vodič kroz galerije

Sala renesanse

Mona Liza – najčuvenije slikarsko delo Leonarda da Vinčija
Leonardo da Vinči – firentinski pronalazač, učenjak i veliki slikar

Salai – Leonardov glavni pomoćnik u radionici, ujedno i njegov ljubavnik

Frančesko Melci, poznat i kao Čeko – takođe Leonardov pomoćnik, kasnije i njegov sekretar, redaktor i kolator njegovih rukopisa, i Salajjev ogorčeni suparnik

Liza del Đokondo – čuvena firentinska lepotica i model za *Mona Lizu*

Frančesko del Đokondo – bogati trgovac svilom i Lizin muž
Nikolo Makijaveli – političar, manipulator i povremeni Leonardov prijatelj

Rafaelo Santi – mladi slikar iz Urbina, Leonardov blizak prijatelj i poštovalac

Mikelandelo Buonaroti – vajar, slikar, usijana glava i Leonardov rival

Leda – kraljica Sparte i Leonardova najveličanstvenija i najlepša slika; Monina prijateljica

Il Magnifico (Veličanstveni)* Đulijano de Mediči – pripadnik legendarne firentinske porodice Mediči; Leonardov moćni zaštitnik u Rimu

Papa Lav X – Đulijanov brat; obožavao je hranu i muziku, kao i Boga

Kralj Fransa I – mladi francuski kralj, docnije pokrovitelj Leonarda da Vinčija u Francuskoj i kupac *Mona Lize*, *Lede* i još nekih njegovih dela

La Kremona – najpoznatija milanska kurtizana, ali i pesnikinja i model za *Ledu*

Francuske galerije

Sala Luja XIV

Luj XIV, Kralj Sunce – obožavalac *Mona Lize* i *Lede*, apsolutistički vladar Francuske

Marija Tereza – njegova pobožna supruga Špankinja

Madam De Montespan – Lujeva zvanična ljubavnica i majka najmanje šestoro njegove dece

Fransoaz, madam De Mentnon – kraljevska guvernanta, kasnije i ljubavnica koja je nasledila madam De Montespan

Revolucionarna Francuska

Luj XVI – francuski kralj

Marija Antoaneta – njegova rastrošna supruga; žena koja je posedovala strast i stil

* Prema nekim italijanskim izvorima, Đulijana de Medičija, vojvodu od Nemura (sina Lorenca de Medičija, poznatog kao *Lorenzo il Magnifico*, Lorenzo Veličanstveni), neki su takođe zvali Veličanstveni – *Magnifico Giuliano*. *Magnifico* je, inače, bila počasna titula koja se dodeljivala naročito uglednim i moćnim mletačkim plemićima. (Prim. prev.)

Građanin Fragonar – rokoko slikar poznat po raskošnim bojama, ljubimac Marije Antoanete koji je posle Revolucije pao u nemilost

Sala dvadesetog veka

Pablo Pikaso – slikar i prijatelj Mona Lize

Sigmund Frojd – psihoanalitičar i ljubitelj umetnosti

Vinčenco Peruđa – lopov i otimač *Mona Lize*; italijanski nacionalista

Žak Žožar – briljantni glavni kustos Luvra za vreme Drugog svetskog rata; nikad ga niko nije video bez cigarete

Žana Boatel / agent Mocart – agentkinja Pokreta otpora, filmska zvezda i Žožarova ljubavnica

Prolog

Luvr, Pariz, sadašnje vreme

U početku sam osluškivala u tami. Tek postala, još nisam imala očiju, pa nisam razlikovala noć od dana. Otkrila sam, međutim, da mi se muzika sviđa – žustra veselost lire da bračo i flaute – i bučno ćeretanje u slikarskoj radionici. Golicav dodir uglja. Postojana toplina njegovih prstiju koji su me ređajući slojeve nutkali da oživim. I oživela sam, ali ne odjednom, već slično dimu kad ispunjava sobu, pramen po pramen. Njegov dah na mom obrazu dok mi je njegova četkica udisala život. Izranjala sam u svest kao sa dna najdubljeg okeana, hladnog i mračnog. Bila sam svesna glasova – zvučali su kao talasi kad oplakuju stene. Ali uvek sam osluškivala u potrazi za njegovim glasom. Šaputao mi je. Stvarao me je, izmamljivao iz topolovine. Sve dotad zadovoljavala sam se tamom. Još nisam znala da postoji svetlost.

Prvo se pojavilo moje lice, izbivši na videlo naspram pozadine od uskovitlanih slojeva olovnobeke. Prizvao me je toniranjem i senčenjem tamnim bojama. Stalno me je iznova oblagao *imprimaturom*, prozračnom poput leptirovog krila. Koža mi je

bila avetinjska umesto ružičasta, pa je dodao pomalo alizarin grimiznog i žutog pigmenta, i osenčio me pečenom umbrom. Moje ruke i haljina, veo i kosa, nisu bili ništa do zamisli u uglju koje čekaju da se pretoče u stvarnost. Tu su bili i crteži u mastilu. Oštar vršak igle obišao je moje nove obrise pripremajući ih za *spolvero*. Prstima je utrljavao ugljenu prašinu kroz rupice u papiru. Bila sam skica, otisak na drvetu. Zbir delova. Brada. Grudi. Prst. Nos. A onda sam se tek rođenim očima obazrela oko sebe. Užurbanost dana i mir noći. Svemu sam se divila. S druge strane prozorskog okna zvezde su treperile poput plamičaka sveća u radionici – možda je neki božanski slikar, nebeski Leonardo, radio na novom sazvežđu koje su mu poručili bogovi.

Dok me je slikao, dok mi je davao ramena i usne, i stvarao kaskade moje kose i prozračnost mog vela, Leonardo mi je pričao.

„Slikanje je nadmoćnije od muzike, zato što ne nestaje odmah pošto je stvoreno. Ova melodija na lauti, koliko god milozvučna, već je iščezla, ali ti si i dalje tu.“

Zaneseno sam slušala kako mi se poverava dok je duboko u meni nešto počinjalo da podrhtava – prvo seme ljubavi.

Isprva sam običavala da ushićeno, ćutke gledam Leonarda. A onda mi je jednog dana poverio tajne nebesa, rekavši: „Ljudi misle kako postoji čovek na Mesecu, ali tamo su samo mora. Mesečeva površina prekrivena je slanom vodom.“

Začula sam glas kako izgovara pitanje koje sam želela da postavim.

„Na Mesecu stvarno nema nikakvog čoveka?“, rekao je.

Ali onda sam, na svoje zaprepašćenje, shvatila da je to moj glas. Umela sam da govorim. Samo što nisam to znala.

Leonardo je, zapanjen, zurio u mene. Prignuo se, tako da mu se oko našlo u ravni s mojim, i pogladio mi usnu četkicom.

„Jesi li zaista tu?“, upitao me je.

„Jesam“, odvratila sam.

„Ko si ti?“, upitao je posmatrajući me u čudu.

Uzvratila sam mu pogled i odgovorila: „Ja sam tvoja.“

Bio je svakakav, moj Leonardo – *imaginativo**, velikodušan, pedantan – samo ne brz, i stoga mi je još štošta poverio za vreme koje mu je bilo potrebno da me dočara. Začeo je čitave nove svetove na jednom jedinom listu papira. Postojao je samo jedan Leonardo. I samo jedna slika poput mene. Ostale slike su mogle da se gledaju, ali nijedna nije bila kadra da vidi. Kad sam bila mlada, i moja boja sveža a lak neispucao, bila sam otkrovenje u olovnobeloj i *imprimaturi*. Posle mene, svi su drugačije slikali. Ili barem svi koji su išta valjali. Sumorne, metiljave, sive duše terale su dalje još pola veka molujući bledunjave Bogorodice na metar za oltarske poliptihe provincijskih crkava. No pošto bi me videli, čak su se i pesnici svetu vraćali oštrijeg jezika.

Shvatite, molim vas, da ja nisam obična lepa žena nekakvog trgovca svilom. Nisam Liza del Đokondo. I sada čujem, kao da je juče bilo, njezin zlovoljan, uzrujan glas. *Ova radionica je zagušljiva. Zar ne možete da otvorite prozor?* Liza. Liza. Ime joj je siktavo poput pare. Jesam li baš morala da poteknem od nje? Da budem sačinjena po liku nekoga tako običnog. Ali kao što se sjajni lapis lazuli, koji raskošem krasi halje hiljada Bogorodica, dobija iz krečnjaka, tako sam i ja izmamljena iz nepopustljive i odbojne Lize.

Jedno kratko vreme ona i ja smo – poput majke i fetusa – delile dušu. Tada još nisam bila ova koja jesam. Nežni uvojak Lizine kose, izbrisan. Nacrtn iznova. Prva oblina njenog obraza. Oblik njene lobanje. Leonardova misao i namera. Bila sam više Liza i Leonardo nego što sam bila ja. Ali malo-pomalo, jedan po jedan potez četkicom, postala sam. Moja duša – samo moja. Znatiželjno sam zagledala naokolo. Videla sam limunova drvca kako svetlucaju u saksijama na lođi. Prašinu na njihovom lišću. Znojave muzičare kako sviraju ne bi li Liza zadržala osmeh na licu. Ne bi li meni izmamili osmeh. I tek tako, ona

* Ital.: maštovit. (Prim. prev.)

i ja nismo više bile jedna te ista. Hvala Presvetoj Bogorodici i svim svecima nebeskim. Moj osmeh nije njen. Nikad nije ni bio. Njoj je uvek valjalo objasniti suštinu svake šale. Sirota, dobra, poslušna Liza.

Sada, dok gledam iz svog staklenog zatvora u Luvru, prošle su stotine godina otkako sam je poslednji put videla. Leži u svom grobu, ja u svom staklenom kovčegu. Većina robijaša je počinila nekakav zločin. Ja nisam. Pozlaćena palata, ma koliko raskošna ili ispunjena nemim blagom, i dalje je zatvor kad ne možeš da odeš iz nje. Posetioci Luvra satima stoje u redu i onda bulje i ne videći me. Sada sam sastavni deo evropskih turističkih brošura i paket-aranžmana. Jesam postala zlovoljna i melanholična pod stare dane, ali ponašanje turista vredno je samo prezira. Žale se jedni drugima kako sam mala ili kako mi osmeh više liči na grimasu. Nekad sam se gurala sa stotinama drugih u nedostojanstvenoj spavaonici slika, napola zaboravljena sem od onih koji su dolazili da me traže. A eto, danas sam posvuda, pa me više ne vidite čak ni kad se nalazim pred vama. Dolazite ovamo da dangubite u mom prisustvu, da odate poštu sekundama koje su vam date dok vas moji tamničari ne opomenu da nastavite dalje. I najmilije vam je da svojim telefonima zabeležite baš trenutak kad ste mi okrenuti leđima i ne gledate me.

Pa, ako već nećete da me pogledate, barem nemojte da tražite onu drugu Lizu. Ja sam stvarna. To je ta tajna. Ako ćemo pravo, ona nije ni vredna truda. Pobožna, brbljiva žena taštog, razmetljivog trgovca. Mrtva je. Kosti joj izgubljene, prašina u nekom samostanu. Umesto toga, počujte moju priču. Moje pustolovine su vredne slušanja. Proživela sam mnogo života, voleli su me carevi, kraljevi i lopovi. Preživela sam otmicu i nasilje. Revoluciju i dva svetska rata. Ali ovo je i ljubavna priča. I priča o tome šta smo spremni da uradimo za one koje volimo.

Od prvog časa bila sam njegova, jer je poput Prometeja udahnuo u mene plamen života. Isprva me nije bilo strah zbog

toga, zato što nisam razumevala šta sam, te da se kao slika od drveta i pigmenta razlikujem od muškarca od krvi i mesa. Nisam znala šta znači biti smrtan ili da on jednog dana mora da umre. Znala sam samo da ga volim i da će s vremenom sigurno i on mene zavoleti. Mnogo smo godina proveli zajedno i poverio mi je mnoge svoje tajne. Svoje nenasvisti. Nespokoj svoje ambicije.

Na kraju smo učinili jedno drugo besmrtnim, nas dvoje. No njega više nema, a ja gledam i ćutim, potpuno sama. Zidovi moje ćelije možda jesu od stakla, ali su neprobojni, dva centimetra debeli i zaptiveni, tako da spoljni svet ne može unutra. Ne ćujem gotovo ništa sem prigušenog žamora. Niko se više i ne trudi da razgovara sa mnom. Sve i da viknem, niko me ne sluša.

Poslušajte sad.

Firenca, 1504.

Zima

U svojoj pedeset i prvoj godini, Leonardo je još bio lep muškarac. Nosio je kratku ružičastu tuniku i ogrtač od tamnozelenog baršuna, dobijen na poklon od milanskog vojvode Ludovika Sforce. U toj tunici i ogrtaču Leonardo je od glave do pete bio slavni umetnik iz Milana, koga su vetrovi doneli među konzervativne firentinske republikance, s njihovim jednostavnim odeždama i praktičnim frizurama. Lepa kovrdžava kosa bila mu je prošarana sedinama i brižljivo doterana, i sezala mu je do sredine grudi. Srebrne vlasi doprinosile su da izgleda još ozbiljnije. Redovno je odlazio berberinu i obrazi su mu bili glatki. Oči su mu bile nalik očima riđe lunje, njegove omiljene ptice: tamni prozori natkriljeni gustim obrvama koji opažaju svaki detalj. Posmatrala sam te obrve. Bile su unutrašnji vetrokazi u slikarskoj radionici. I mora da je Zefir tog jutra slao topao vetar, jer je – na Leonardovo oduševljenje i moj užas – Liza del Đokondo pristigla u pratnji svoje sluškinje. Videla sam kad su pomoćnici prestali da drobe pigment zagledavši se u nju, svaki put iznova prenuti njenom lepotom. Čak sam i ja, između tih

njenih dolazaka, zaboravljala koliko je lepa i potom ostajala zatečena tom spoznajom, sve dok se ona ne namršti, iznervirana, i tako razveje iluziju boginje na zemlji. S gađenjem je posmatrala propalu raskoš Papskog stana i ostrugane jagnjeće i teleće kože, isečene na trake i raširene po kamenom podu i klupama; glatke i providne, čekale su da postanu pergament. Bilo mi je jasno da je Leonardo zaboravio da ona treba da dođe, ali sada se trudio da je šarmira i s dužnom pažnjom ju je smestio na najbolju stolicu. Ja sam se pak odmarala na svom štafelaju na drugom kraju velike prostorije, odakle sam imala dobar pogled, ali Liza, suviše obuzeta doterivanjem svojih šalova, nije me ni primećivala.

„Najdraži Leonardo, donela sam vam poklon“, rekla je pruživši mu zamotuljak.

Čučnuo je pored nje izgledajući dirnut ovim gestom.

„Pa“, osmehnula se, „zar nećete da ga otvorite?“

Leonardo je poslušno razmotao papir, ispod kog se ukaza molitvenik. Podigao ga je prema svetlu i shvatila sam da je svaka stranica ukrašena grubim, apokaliptičnim, u drvorezu urađenim prizorima mučenja grešnika. Potom se s ljubaznom zbunjenošću zagledao u Lizu, koja je kršila ruke.

„Brinem za vašu besmrtnu dušu, maestro. Molim vas, preklinjem vas, čitajte te molitve.“

„Čitam li, a vere nemam, nisam siguran da će imati potrebno dejstvo, madona*.“

Usne su joj zadrhtale.

Leonardo se naklonio. „Pažljivo ću ih proučiti. Ako iko može da mi spase dušu, siguran sam da ste to vi.“

Nemam želudac, a ipak sam osetila mučninu. Leonardovoj duši nije bilo potrebno spasavanje. Posedovao je sopstvenu jedinstvenu veru. A sve i da je zatrebalo spasavati mu dušu,

* Ital.: *madonna* (skr. *monna*) – ovde u značenju gospo, milostiva gospođo, madam. (Prim. prev.)

time sam imala da se bavim ja, a ne Liza del Đokondo, sve tako pobožna kakva je bila. Ja sam slika koja vidi i čuje; dotakla me je božanska iskra. Čak i sada me, tu i tamo, dodirnu ovozemaljskije varnice gnušanja i prezrenja.

„Salai. Vin Santo. Biskvite.“ Leonardo se uspravio dajući znak svom glavnom asistentu.

Salai. Šta da kažem? Lopov. Lažov. Svoje glav. Nenasitan. Ipak, Leonardo mu je sve to praštao, jer ga je Salai zasmejavao i bio je lep. Baš kao i Liza. Salai – „đavolak“ – sa svojim dugačkim kovrdžama nalik na niske uglačanog kestenja i nestašnim osmehom, bio je veći Leonardo miljenik. Ličio je na anđela koji čezne da odbaci krila i bude nevaljao. Mili Leonardo nije bio kadar da mu odoli. Stoga sam sebi dala zadatak da ne ispuštam Salajia iz vida, ne bih li pokušala da ograničim propast u koju nas je taj nesrećnik uporno i neprestano gurao. Stalno sam iznova upozoravala Leonarda, ali gotovo nikad me nije slušao. Lepota ga je oduvek očaravala.

Liza je zadrhtala. Ne znam zašto – u radionici je bilo predivno sveže. Tavanica je bila visoka, prozori zasenjeni. Uljane boje reaguju na preteranu vrućinu, a Leonardu je za slikanje bilo potrebno stabilno, ujednačeno svetlo. Liza nikad nije bila zadovoljna.

„Možete li da potpalite vatru?“

„Naravno, madona.“

Posluga se smesta rastrčala naokolo. Svi su hteli da ugone Lizi. Bilo je tako zamorno. Čak i plamenovi, kao da ih je omađijala, već sledećeg trenutka zaigraše u kaminu bojeći joj obraze ružičastim sjajem. Leonardo se prignu bliže, zanesen. Pokretom ruke zatraži svoje četkice i paletu, rešen da moj obraz bude istovetan njenom. Na moje zadovoljstvo, drva dodata na ognjište bila su vlažna i počela su da ispuštaju dim, i jedna Liza se zakašlja pokrivši malom belom rukom usta i sedefaste zube. Oči su joj zasuzile. Leonardo joj je pomno zagledao svaki delić lica, netremice, opčinjen kao da pred sobom ima Bogorodicu glavom.

Ona se pak obazirala po radionici, nemirna poput vrapca. Razgovor je bio tih, smeh prigušen. Čak je i Salai pazio kako se ponaša. Liza je tražila nešto pogledom. Mene.

„O“, izustila je kad me je naposletku ugledala, najednom rastužena. „Još nije gotov.“ Nabrala je prelepi nos. „I uopšte ne liči na mene.“

U stvari, htela je da kaže kako ona ne liči na mene. Što je bilo sasvim u redu, pošto se ni ona meni nije dopadala. Leonardo je pak postupio mnogo diplomatskije. Spustio je ruku na njenu ne bi li je ohrabrio. Trgla se. Nije joj bio muž i njegov dodir ju je uzrujao.

„Slika je poezija za oči.“

Liza ga je gledala, zbunjena.

Pokušao je iznova. „Kad slikam, slikam dve stvari. Slikam lik muškarca ili, u ovom slučaju, žene. Ali ujedno slikam i um – svoj um, svoje ideje. Ovo nije samo vaš portret već istovremeno i portret mog uma, mojih ideja. Taj deo slike izgledaće vam strano, ali ona nije vi, nego ja.“

I ja, pomislila sam, ali nije bio dobar čas za raspravu.

Leonardo je dao pomoćnicima znak da prinesu štafelaj i postave ga ispred njega i Lize, koja se s usiljenim neodobravanjem zagleda u mene. Pogled mu se šetao između nas dveju.

„Još niko nije stvorio sliku kao što je moja Liza. Ona je Eva i nije Eva, Devica ali ujedno i svaka žena. Petrarkina Laura i Danteova Beatrice, i sve voljene dame. No u isto vreme je i žena od krvi i mesa. Pružite li ruku i dodirnete joj obraz, očekujete da se ugne. Ona je varnica samog života, ispunjena toplinom. Obasjana je svetlom i obavijena senkama. Zakonita ćerka prirode i rod bogu koji govori i diše.“

Liza se priginjala sve bliže, tako da su joj trepavice naposletku gotovo očesale moje, ne bi li videla to što vidi Leonardo, ne bi li me videla onako kako me vidi on. Svakog dana posmatram svet očima koje mi je on dao, a svet mi uzvraća namigujući. Posmatran našim očima, univerzum je čudo.

Liza to nije videla. Nije bila kadra. Stajala je preda mnom i proučavala me napregnuto, sa zebnjom na licu. Gledala sam je pravo u oči. Zašto ne bih? Usne joj se iskriviše u izrazu odbojnosti.

„Ovako neće ići. Morate se makar pretvarati da se osmehuje, inače ne mogu da slikam“, požalio se Leonardo, napola zabavljen njenom reakcijom.

„O, ali meni je mnogo draže ovako“, prigovorila sam. „Njoj i priliči mrgodno lice.“

Leonardo je davao sve od sebe da me ignoriše i usredsredi se samo na drugu Lizu.

„Meštre Leonardo, mislila sam da ćete me slikati iz profila? Ova poza je ohola...“

„Uopšte nije. Pogled joj je neposredan. Prisan“, na to će Leonardo, s primesom ponosa u glasu.

Možda sam žena, ali kad me gledaju, ne skanjeram se da odlučno uzvratim pogled. Nisam poput onih pre mene, što stidljivo gledaju u pod ili u svoje smerno sklopljene ruke, ili u stranu. Pogledaj me i znaj da ja tebe vidim. Cela Leonardova *bottega** je znala da gospodar slika nešto revolucionarno. Da sam revolucionarka. Da sam čudo neviđeno i da ću promeniti svet, ali samo za one koji žele da me vide. Liza del Đokondo nije bila jedna od tih.

Kako je uopšte mogla i pomisliti da ona i ja još imamo nekakve veze? Papirni lanac koji nas je spajao odavno je pukao.

„Šta će ljudi pomisliti? Da gledam pravo u njih. To nije smerno. Nije čestito.“ Glas joj je bio tih, zabrinut.

„Ovo je intiman portret, visiće u vašoj vili. Ne mora da ga vidi niko sem vašeg muža. Mada očekujem da će on biti veoma ponosan, i da će pozvati sve svoje prijatelje i poznanike da ga pogledaju.“

* Ital.: umetnička radionica ili studio, pogotovo onaj deo koji koriste maestrovu učenici i pomoćnici. (Prim. prev.)

Liza se samo slabašno osmehnula.

Leonardo ju je ponovo potapšao po ruci. Ovog puta se nije trgla. „Ali moja Liza nije završena. Pogledajte joj šake, ruke, haljinu. Sve je to još samo skica prenesena s papira. Jedva sam i počeo da radim na pejzažu iza nje. Nema potrebe da brinete. Ne još. Ne zadugo.“

Nikad, pomislila sam. Nikad ja neću živeti u Đokondovoj vili. Mesto mi je ovde, pored Leonarda. Uz to, nisam ni najmanje zabrinuta. Jer Leonardo je govorio istinu. Veoma mnogo vremena mu je bilo potrebno da nešto završi. Ako bi uopšte i završio. Nisam bila sigurna da želim da budem završena i odvedena od njega.

Leonardo se srdio na mene.

„Zašto ne možeš da budeš ljubaznija prema Lizi?“, grdio me je. „Kad god dođe da nam pozira, ti je zadevaš.“

„Zar je važno, kad ona to i ne čuje?“, pobunila sam se. „Samo najveći umetnici mogu da čuju moj glas. Oni koji poseduju *ingegno*, istinski genij. A Liza je obična. I tupa.“

Samo je maestro čuo moj glas. U prvo vreme nisam bila vesna toga, pa sam ne znajući dozivala šegрте u radionici, pričala viceve Tomazu ili dovikivala uvrede Salajju. Verovala sam da me Salai ignoriše i potrajalo je neko vreme dok nisam shvatila da me zapravo ne čuje. Ta spoznaja mi je donela olakšanje, zato što je otklonila potrebu za pretvornom učtivošću, ali me je istovremeno i razočarala. Mogla sam da opletem jezikom po kome god hoću, ali sve te uvrede su odlazile u vetar. Leonardo i ja smo se pitali nije li to što nas povezuje jedinstvena spona obrazovana između stvaraoca i njegovog dela. Ali onda, jednog dana, u radionicu je došao Rafaelo Santi, slikar iz Urbina. Prokomentarisala sam, obraćajući se Leonardu, da mu je crtež sjajan, a on mi se ne razmišljajući naklonio i promrmljao nekoliko reči zahvalnosti.

Kako je izgledalo, Rafaelo je takođe mogao da me čuje. Te večeri Leonardo i ja smo zaključili kako umetnici koje krasi istinska vizija i *ingegno* mogu da čuju moj glas. Ponosila sam se time što samo najbriljantniji umovi mogu da me čuju kad govorim. Leonardo, Rafaelo. Pitala sam se hoće li biti i drugih. Ali nije mi bilo istinski stalo – jer sve dok imam Leonarda, nikad neću biti usamljena.

Leonardo je gundao, još rasrđen mojim ponašanjem prema madoni Lizi. Nikad ni prema kome nije bio neljubazan i uvek je imao strpljenja sa glupljima od sebe, u koje smo se ubrajali svi mi ostali.

„Možda si pametnija od Lize, ali tvom osmehu manjka umiljatosti njenog. A isto važi i za tvoju narav.“

„Sva je hladna i ljigava. Kao žaba.“

Spustio je četkicu. Večeras mu slikanje nije polazilo za rukom, a ja mu sigurno nisam bila od pomoći. Stalno je iznova crtao ugljem moje ruke. Olovnobela preparatura moje ploče od topolovine svedočila je o svim njegovim kajanjima, mestima gde je stalno iznova otirao trag ugljene prašine i popravljao ugao svojih prstiju. Ne pomirimo li se, pomislila sam, može mi se dogoditi da završim bez ruku. Znala sam da bi trebalo da ga zamolim za oproštaj, ali reči su mi zapinjale u guši. Želela sam da se posveti meni i ničemu drugom, a on je bio rastrzan na stotinu strana i zainteresovan za mnogo toga. Njegove skice i nacrti ležali su razbacani po čitavoj radionici. U jednom trenutku je Salai prošao pored njega i Leonardo ga je uhvatio za ruku i poljubio mu nežnu kožu zapešća; obuzela me je ljubomora, i zato što ima ruke, i zato što maestro želi da ih ljubi. No čak ga ni Salai nije mogao smiriti i on mi ponovo obrisao prste ostavivši samo zamrljane patrljke.

Možda je tako uzrujan nešto slutio, jer su se vrata radionice u taj mah otvorila i nalet januarske bure upao je donoseći sa sobom Nikola Makijavelija, zaodnutog tobožnjim prijateljstvom. Radionicu, smeštaj i novu porudžbinu – ogroman mural na temu bitke kod Angijarija – u celosti smo dugovali

Makijaveliju. Svi smo mu bili dužni. Ko zna koliko sam puta opominjala Leonarda da se čuva Makijavelijeve zajedljive dobrostivosti. Omiljena valuta nisu mu bili dukati i florini nego usluge, a zahtevanje da mu se dug vrati pričinjavalo mu je veliko zadovoljstvo. Zurila sam u crnu kosu, zalizanu na beloj Makijavelijevoj koži, i podrugljivi osmejак stisnutih usana. Dug je prispeo na naplatu.

„Leonardo! Dobri moj prijatelju.“

Leonardo je ustao od štafelaja i zagrlio ga s istinskim zadovoljstvom ne hajući za moju zabrinutost. Obradovao se prilici da ga nešto razonodi, a Makijaveli ga je zabavljao – bio je pametan i dosetljiv, i imao je čudesan um. Leonardu, fasciniranom svim aspektima nijansi života, nije smetalo što se taj um naslađuje mračnim užicima.

Makijaveli je izmanipulisao firentinsko gradsko veće da poruči mural od Leonarda, kao i da mu obezbedi radionicu i smeštaj u refektorijumu samostana Santa Marija Novela. Papski stan je bio sagrađen zarad udobnosti i zadovoljstva pape, kad im ovaj dođe u posetu, i spolja je izgledao primerno veličanstveno, sa bleštavom fasadom od belog i zelenog mermerske čije su harmonične geometrijske šare blistale poput porcelana. Unutrašnjost je, međutim, bila oronula i prljava, sa glavnom dvoranom u vrlo lošem stanju. Možda su sjajne freske nekadašnjih vladara Firence, prognanih Medičija, bile razlog što je Veće, i pored Leonardove molbe, oklevalo da se lati popravke krova, pa je kiša sada odzvanjala padajući u vedra i po podu od cigala složenih u šaru riblje kosti. Rumena lica mladih Medičija, tih duhova iz Leonardove mladosti, zurila su žalostivo sa zidova okružena rascvetalim rozetama vlage; kapljice su se poput suza slivale niz žute zidove.

Ugledavši me na mom štafelaju i videvši Leonardove prste umrljane pigmentom, Makijaveli se namrštio.

„Petljaš sa ženom Frančeska del Đokonda“, zacoktao je prekorno.

„Momci rade na porudžbini“, odvratio je Leonardo ne obraćajući pažnju na aluziju.

To je najvećim delom bilo tačno. Međutim, Veće je plaćalo da dobije maestrovih ruku delo. Makijaveli se osvrtao naokolo zagledajući kože pripremljene za izradu pergamenta i kace u kojima je mehurala gumirabika, i osluškujući smeh svite pomoćnika i šegrta što se prosipao iz prostrane susedne prostorije. U kaminu su pucketale i praštale borove cepanice. Na niskom stočiću ležala je činija puna bucmastih smokava, pored velikog kotura pekori-na i svinjske šunke na kojoj je svetlucala bela masnoća. Izgledalo je kao model mrtve prirode, pripremljen za šegrte.

„Previše maziš te momke“, prekorno će Makijaveli.

„Samo ponekad“, prigovorila sam. „Onda kad ih ne mazi, besni zato što su nesposobni i aljkavi.“

Makijaveli nije obraćao pažnju na mene. Kao i svi ostali, sem Leonarda.

„Njihova radost mi pričinjava zadovoljstvo“, odvratio je Leonardo. Nije imao strpljenja za Makijavelijevu filistarsku uskogrudost. „Slikar je gospodin čovek. Nosi dobro skrojeno odelo, od valjane tkanine. Jede dobru hranu. Tek tada može pokušati da naslika lepotu i uhvati ljudsku dušu.“

Makijaveli je podigao obrvu, ali nije više prigovarao. „U tom slučaju, treba li ti još nešto?“, upitao je, brižan poput gostioničara koji peca izdašnu napojnicu.

„Salai? Šta je na spisku?“, Leonardo će upitno.

Bešumno doplesavši do njih, Salai je spustio na sto dva pehara i nasuo vina. „Peškiri, ubrusi, svećnjaci, perjani dušek, kutlača, držači za uljanice, mastionica, mastilo.“

„Ne možete da kupite to sami?“, upitao je Makijaveli sumnjičavo. „Predujam koji sam ti obezbedio trebalo bi da dostaje i za mastilo i ubruse.“

Leonardo je slegao ramenima. „Pa pitao si šta nam treba. A i podozrevam da će me ova tvoja poseta na kraju koštati. Šta želiš? Nisi došao po spisak za nabavku.“

Makijavelijevo lice se raširilo u krokodilski osmeh. „Potrebni su mi tvoja pomoć i tvoje stručno znanje. Hoću da skrenem tok Arna. Da ga odvučem od Pize i uskratim tom gradu izlaz na more. Svi kažu kako je to nemoguće.“

„A ti znaš da ja volim nemoguće stvari. I pokušavaš da me dovedeš u iskušenje.“

„Razume se. Neću da te lažem, Leonardo.“

Sada je na Leonarda bio red da se nasmeje, ali ništa od toga. Videla sam da je već očaran. Skretanje toka Arna bio je graditeljski poduhvat božanskih razmera. Uzdahnula sam. Makijaveliju je bilo jasno koliko je Leonardu teško da završi neku sliku, pogotovo jednu tako monumentalnu poput ovog velikog murala. Ali Nikolo Makijaveli je čuo i uporne ratne doboše, i nanjušio put do pobeđe nad Pizom, a nije mu bilo istinski stalo do murala ni do Leonarda, sem u meri u kojoj mu je to moglo pomoći da ostvari sopstvenu beskrajnu ambiciju. Posmatrala sam Leonarda, na kome se već nazirala grozničavost uzbuđenja.

„Imaš li valjane mape? Koji je to tip zemljišta?“, upitao je.

Makijaveli je izvadio iz torbe presavijen dokument. „Nisu tako dobre kao one kakve ti praviš. Moraš da odeš i vidiš svojim očima. I da nacrtiš nove mape.“

„Zamisli samo, prijatelju moj! Firenca sa kanalom! Pobe-donosni grad sa vodenim putem do samog gradskog središta! Konačno ćemo biti republika kadra da se poredi sa Mlecima ili čak samim Rimom. Napravi nacрте, a ja ti se kunem da ću se postarati da se radi u skladu s njima.“

Leonardo ga je gledao čežnjivo. Želeo je da mu veruje. Ne-prestano je iznosio ponude velikim vojvodama – arhitektonske planove za katedrale ili nacрте za ratne mašine – ali koliko god su im njegove ideje bile zabavne i koliko god su im se divili, nikad mu nisu poručili ništa tako velikih razmera. U njemu su se rasplamsale ambicija i želja. Videla sam to. Blistao je poput Ikara zahvaćenog vatrom sunca.

„Bićemo tvorci nove Firentinske Republike“, izjavio je Makijaveli.

Politika ovog tajnog plana nije Leonardu značila baš ništa. Ali graditeljsko čudo, šansa da izmeni lice zemlje – potpuno su ga zaneli.

„Leonardo! Postavi uslove, pregovaraj!“, prekora sam ga.

Klimnuo je glavom i okrznuo pogledom Makijavelija. „Ispostaviću ti račun za moje troškove. Za crteže i putovanja.“

Makijaveli je potvrdno progundao. „Dabome. Ako sam dobro razumeo, predujam za mural je već potrošen?“

Leonardo mu nije odgovorio.

Ustavši, Makijaveli se otvorenih usta zabuljio u mene. „Ne sviđa mi se kako me gleda. Valjda zbog toga što nema ničega sem lica. Treba joj nešto odeće. I trebaju joj ruke. Kad misliš da je završiš?“

„Nikad“, odgovorio mu je Salai, koji se tog časa pojavio da odnese čaše. „Zato što će onda morati da je preda Frančesku del Đokundu.“

Salai me nije voleo. Dok se nisam pojavila, nije morao ni sa kim da se nadmeće za Leonardovu naklonost. Možda nije mogao da čuje moje poruge i uvrede, ali naslućivao je da nisam obična slika. Unosila sam mu nemir.

Makijaveli se ponovo zagledao u mene. „Ježim se od nje. Lice kao lice, istina. Ali ima nečega tako životnog u vezi s njom.“

Potom mi je okrenuo leđa. Taj čovek stvarno nije umeo da se ponaša.

„E da, doneo sam i formalni ugovor za mural“, dodao je Makijaveli. „Ispregovarao sam ti odlične uslove. Mesečni prihod u iznosu od petnaest florina. I nadoknadu svih troškova za materijal, razume se.“

Pružio je Leonardu list papira, koji ovaj potpisa ne pročitavši ga.

„Posao ima da bude završen do sledećeg februara, i neće se priznavati nikakve izuzetne okolnosti niti izgovori. To nije

problem?“, Makijaveli će prepredeno, gađajući pravo u Leonardovu taštinu.

Leonardo je na tu njegovu zabrinutost odmahnuo rukom. Oduvek je svaki posao započinjao s ogromnim optimizmom, koji se potom s vremenom cedio poput vina iz naprslog bokala.

Salai se na ovo samo s nevericom nasmejao i odmahnuo glavom. Za promenu, delila sam njegovo mišljenje.

Radionica je bez njega bila poput letnjeg dana bez sunca. Svi smo bili razdražljivi i tromi; ničemu nismo nalazili svrhu. Leonardo beše zadužio Salaija da vodi računa o svemu dok on nije tu, ali ostali pomoćnici ga nisu slušali i svađali su se između sebe. Tu je bio i Leonardov novi učenik, mršavi dečak od trinaestak godina. Kružile su glasine da dugujemo novac njegovom ocu. Kako se šaputalo u radionici, otac mu je bio lombardijski plemić koji je uprkos tom dugu ipak pristajao da Leonardu plaća pet lira* mesečno za poduku svog sina. Salai je sve to uneo u svoju poslovnu knjigu. Dečak je bio lepo obučen; imao je tuniku od jarkocrveno obojene jagnjeće vune, a kad uveče zahladni, umotavao se u gizdavi ogrtač od sivog baršuna kakav bi Leonardo i sam bio rado poneo, i čiji su se nabori presijavali na svetlosti vatre. Salai ga je nemilosrdno kinjio. Te večeri kad je Leonardo otišao, Frančesko Melci bio je bez ogrtača, u kom se Salai šepurio pored ognjišta. Frančesko je ćutke sedeo pretvarajući se da je ravnodušan, očiju zacakljenih od vrelih, ponižavajućih suza. Znao je svoje mesto u hijerarhiji radionice. Naša domaćica Alisija je, s dvema sluškinjama u pratnji, došla da počisti i posluži jelo, ali zgađena svinjcem na koji je naišla, mrmljala je ljutito sebi u bradu i pokazivala svoje gnušanje lupajući sudovima i vitlajući metlom energičnije no što je bilo neophodno. Hrpe prljavih tanjira. Natrulo voće.

* Venecijanska lira, u opticaju do 1848. g. (Prim. prev.)

Salai je smesta zastro prozore debelim, grubim papirom, kao što mu je bilo naloženo – svetlost je morala biti ujednačena i hladna. Stiglo je još radnika i stolara, donevši pet hvati brestovine za gradnju platforme, merdevina i ostalih naprava koje je Leonardo osmislio zato da može da dosegne visoka mesta na zidu na koja je valjalo pričvrstiti papir za ogroman pripremni crtež za odaju veća. Radionica se brzo pretvorila u gradilište. Salai se sav važan šetkao naokolo i vikao na sve redom, ohol poput petlića. Dve sluškinje su otišle uplakane. Leonardo nikad ne bi dozvolio takvo šta. Maestro nije vladao pretnjama, već šarmom i blagošću. Svi smo jedva čekali da mu ugodimo.

Uto je stigao ogroman svežanj papira za crtež i Salai naredi momcima da počnu da ih lepe jedan za drugi. Stalni zadah užeglosti i zečja koža u ključalom kotlu na vatri gde se kuvao lepak bili su odvratni. Frančesko je zaradio opekotinu kad mu je Salai ispustio kap lepka na zapešće. Nisam sigurna da to nije uradio namerno. Alisija je povraćala od nesnosnog smrada. Svim silama sam želela da se požalim Salaiju i zasula sam ga salvom psovki koje nije mogao da čuje; kao da je naslućivao moje neodobravanje, podigao me je s mog tronožnog štafelaja i odneo u Leonardovu spavaću sobu. Bunila sam se na sav glas dok se on pravdao odsutnom Leonardu zbog toga što me je premestio.

„Radim ovo za njeno dobro. Vručina, para i masnoća iz lepka oštetiće joj boju.“

Pažljivo me je položio na platnene pokrivače, mada sam slutila da bi me najradije tresnuo o pod. Potom se načas zagledao u mene.

„Prijaće mi nekoliko dana bez tvog nadmenog pogleda. Kao da uvek sve najbolje znaš. Veštice licemerna.“ Promumlao je uvredu ispod glasa i onda izašao zalupivši vratima.

Ostavši sama i besna kao ris, zagledala sam se u tavanicu. Između dveju tavaničnih greda bila je razapeta paukova mreža. Moj gnev se ohladi u znatiželju. Prvi put sam se obrela u gospodarevoj spavaćoj sobi i bila sam ushićena zbog prilike da

je vidim izbliza. Odaja, oblikovana tako da mu pristaje poput iznošene rukavice od teleće kože, nosila je Leonardov pečat. Opšti rusvaj od papira i dobro poznatih uvezanih svezaka. Miris ružine vodice, lavande i terpentina. Kedrov sanduk za odeću. Posteljina na krevetu zaglađena i bez nabora. Perjani jastuci neizgužvani, ustajali usled višenedeljne neupotrebe. Leonardo je imao najbolji krevet, raskošno izrezbaren i ukrašen tapiserijama. Svi ostali su spavali na dušecima na podu ili su delili jednu spavaću nišu. Doduše, Salai je najčešće spavao baš ovde. Zamišljala sam ga u gospodarevom zagrljaju dok mu se Leonardo poigrava uvojcima i krivinom nagih leđa, i miluje mu poljupcima ušne školjke, i preplavljivala me je ljubomora.

Ipak, u njegovom odsustvu se čak ni Salai nije usuđivao da spava u njegovoj postelji, da sanja njegove snove. Znala sam da se Leonardo neće ljutiti što sam naslonila glavu ovde, na njegov jastuk. Između njega i mene je bilo drugačije. Njegova ljubav prema meni potrajaće duže od jednog godišnjeg doba, to je ljubav koja nadilazi putenu i jednog dana ću mu – bila sam rešena – biti milija čak i od Salajia.

Kad se posle nekoliko nedelja ushićen i iznuren vratio iz Pize, Leonardo nije ni primetio napredak. Jedva da je i pogledao skice. Čula sam kad je smesta upitao za mene. Bila sam ošamućena od sreće.

„Gde je Liza? Gde je moja Liza?“

Raskrilio je vratnice spavaće sobe, ozaren od sreće što me vidi. Uzvratila sam mu osmeh.

„Pa, kako je bilo?“, upitala sam.

„Mokro. Blatnjavo. Ali ima mogućnosti.“

Lice mu je bilo rumeno, ali ispod oduševljenja izgledao je isceden i umoran, kao da mu je jarki pigment na obrazu sastrugan do olovnobeke. Naredio je Frančesku, koji je postao naš mali „Čeko“, da vrati mene i štafelaj gde nam je mesto.

Odahнула sam našavši se ponovo u prepunoj radionici i nisam odolela da ne uputim podrugljiv osmeh Salajju, koji se ozlovolji ugledavši me.

„Gospodaru, zar nećeš da pogledaš pripremljene skice za murale?“, upitao je preklinjućim tonom.

Okrznuvši mu usne poljupcem, Leonardo mu je razbarušio zlatne vlasi, ali onda mu samo mahnu da se skloni. Nadula sam se od ponosa.

„Čašu vina. Malo sira. Čeko, jesu li boje usitnjene i spremne? Crna, umbra i malo šelaka. Donesi mi merice. Ne. Ovo je za moju Lizu. Neću temperu za vezivanje. Hoću ulje. Zar vas Salai baš ničemu nije naučio?“, gundao je umoran od puta, a ipak nestrpljiv da me slika.

„Ostavi malog na miru. Dobro se starao o meni. Za razliku od Salajja“, potužila sam se, dok se Čeko već trkom vraćao donoseći četkice.

Leonardo nije hajao za moje kritike upućene njegovom miljeniku. Ja sam pak zainteresovano zagledala po radionici. Graditelji behu završili podizanje Leonardovih skela, koje su se klatile na obodu prostorije sa svojim visećim platformama i dizalicama nalik na veličanstvenu opsadnu mašineriju. Leonardo, međutim, za promenu nije obraćao pažnju. Gledao je samo u mene. Čupnuvši četkicu, počeo je da brižljivo meša boje.

„Posmatrao sam žile Arna, ali mislio sam i na tebe, *mia amata Lisa**.“

Bila sam dirnuta, jer mi nikad pre toga nije uputio takvu miloštu. Shvatila sam da se za vreme njegovog odsustva nešto između nas promenilo. Nedostajala sam mu i mislio je na mene, moje lice mu je nastanjivalo um, i stoga je barem zasad želeo da se posveti samo meni. Svi ostali pravci i sve što mu je odvlačilo pažnju naposljetku ga je vratilo meni, pokazalo mu kako da me dovrši.

* Ital.: voljena moja Lizo. (Prim. prev.)

Na trenutak je samo stajao, a onda je zavukao ruku u svoju veliku torbu i izvukao iz nje mapu ručne izrade, pa je podigao dovoljno visoko da i ja mogu da je vidim. Pritoke reka račvale su se i tekle preko papira plavom i smeđom, zavijajući i talasajući se u bujnom bezumlju mastila. Ne skidajući pogled s mene, Leonardo pokuca dugačkim prstom po papiru.

„*Vene d'acqua** zemlje su poput krvotoka žene. Životni ciklus žene je kratak, dok je zemlja večna, ali one ipak odražavaju jedna drugu. Kao što čovek – ili žena, uostalom, imaju u sebi kosti, koje su potpora mesu, tako svet ima stene, temelje zemlje. Kao što žena u sebi ima jezero krvi, tamo gde se pluća podižu i opadaju u disanju, tako telo zemlje ima svoje okeansko more koje se svakih šest sati podiže i opada dok svet diše.“ Pogledao me je i osmehnuo se. „Moramo ti dati dah i bilo. Ili učiniti da izgleda gotovo kao da ih imaš.“

Gurnuo je mapu Čeku u ruke i potom posegao za mernom kašikom, pa poput alhemičara dodao prstohvat šelaka i kap ulja, i izmešao ih tupim paletnim nožem.

„No čak ni to nije dovoljno.“ Namrštio se tragajući za nečim drugim, što je nadilazilo moje razumevanje. „Ti si, Lizo moja, drugačija od ostalih žena. Ti si Univerzalna žena. Večna poput zemlje. Slikam sve žene i samu zemlju odjednom, onako kako ih nazirem, čini mi se, preko tvog ramena. Žena i sama zemlja, i suštinske sile koje joj udahnuju život.“

Sva sam ceptela od mogućnosti. S Leonardom je bilo tako. Sve je doživljavao kao povezano i dokle god sam bila u njegovom prisustvu, i samoj mi se činilo da je tako. Kada bi izašao iz prostorije, svetlost razumevanja je gasnula.

Pružio je ruku sa četkicom i počeo, veoma polako, da nanosi još slojeva oko onoga što će docnije postati talasi moje kose. Dok je radio, mrmljao je, takoreći ispod glasa.

„Uvojci tvoje kose kreću se poput voda Arna.“

* Ital.: vodene žile. (Prim. prev.)

Golicao me je po rubu čela, tamo gde je dodirivalo nebo.

„Donesite ogledalo!“, viknuo je ne okrećući se. „Ona želi da posmatra.“

Istina. Želela sam. Ko drugi ima tu povlasticu da je prisustvovao sopstvenom stvaranju i ne samo to nego ga se još i seća?

Zurila sam u svoj odraz u ogledalu dok ga je Čeko naslanjao na prazan štafelaj postavljen preda me. Stidljivo smo se osmehnule jedna drugoj. Dve madone Lize. Bilo je previše lako nazvati nas lepima. Kapci su nam bili polusklopljeni, pogled znalački, kosa umrljana ugljenom prašinom, rub haljine naznačen kredom nad slojevima preparature čekao je da bude naslikan. Leonardo mi se radeći tiho poveravao.

„Imaćeš veo. Taman i tanak poput paučine. Prozračan, takav da obrazuje jedva vidljivu granicu naspram plavičastog tona neba. U prirodi se iza vazduha nalazi tama i zato on izgleda plav“, rekao je.

Uzvrćala sam mu pogled samo ga napola razumevajući. Uviđao je povezanost koja je postojala između svega. Prirode, slikarstva. Života i smrti. Senke i svetlosti.

Ponosno mi je ispričao da sam za njega započela kao eksperiment. Najeden onim što je uporno nazivao zlosrećnim i žalosnim slikama Sandra Botičelija, odlučio je da me stvori. Otkrila sam šta je moguće u nauci o slikarstvu i perspektivi. No to mi nije bilo dovoljno dobro. Nisam želela da ostanem eksperiment. Želela sam da budem više od izuma, ma koliko čudesnog. Lizi del Đokondo je rekao da sam ja Petrarkina Laura i Danteova Beatriče. Međutim, da bih bila voljena žena, neko me je morao voleti. A ja sam želela da me voli Leonardo.

Salai, koji je čekao da čuje komentar o skicama za mural, odustao je i otišao u krevet srdit, gundajući. Primetila sam kad je krišom uzeo i poneo sa sobom bocu dobrog, odležalog vina koje se čuvalo za goste. Za promenu, odlučila sam da ne kažem ništa, no ipak me je prostrelio pogledom punim gnušanja.

Čekao ga je hladan i prazan krevet. Leonardo je te večeri pripadao samo meni.

Salaijevo raspoloženje se nije popravljalo. Narednih nekoliko dana Leonardo je posvećivao vrlo malo pažnje pripremnim crtežima za mural. Ta slika je trebalo da prikazuje razuzdanu pobedu u bici kod Angijarija, okršaj prepun vrištećih konja, ratnika i lepršavih zastava. Pre no što će otići u Pizu, Leonardo je završio desetine skica konja i veličanstvenih ratnika, i podučavao pomoćnike koji su pokušavali da izrade slične studije, ali otad ga je interesovanje napustilo. Želeo je samo da slika mene. Kad je vratio apotekaru svu boju kupljenu za mural, čak sam se i ja pobunila. Mural je morao da se završi. Morali smo da budemo plaćeni i bio nam je potreban krov nad glavom.

„Eksperimentišem s novim receptom za ulja i pigmente. Neću da slikam Angijari temperama niti fresko-tehnikom“, odgovorio mi je.

Na ovo je Salaija izdalo strpljenje. „Gospodaru! Zar ne misliš da bi bilo dobro da svoje planove poveravaš meni, a ne jednoj... a ne njoj! Trudim se da vodim tvoju radionicu.“

Leonardo mu je dobio prodoran pogled obojen odmernim prezirom. „Ona sluša i ne raspravlja se.“

To zapravo uopšte nije bilo tačno, ali je zato predivno razbesnelo Salaija. Na moje razočaranje, dolazak Lize del Đokondo prekratio je ovu svađu. Liza je tog dana bila bleđa i još nespokojnija nego inače. Sedela je na tapaciranoj stolici pored vatre i vrpoljila se ne mogući da miruje. Leonardo ju je pažljivo namestio u potrebnu pozu, tako da se levom rukom oslanjala na rukonaslon, sa desnim dlanom preko levog da ukaže na našu vrlinu. Vitki prsti poigrali su joj se baršunom rukava. Leonardo joj je dlanovima pritisnuo ramena i malo je zakrenuo, tako da joj se levo rame našlo u prvom planu, dok joj je

lice – namršteno – bilo okrenuto pravo prema njemu. Izvadio je četkice i pokušao da radi, ali nije išlo. Vrpaljila se i uzdisala nemajući strpljenja.

Leonardo ju je ponudio čašom vin santa, upitao da li da dodaju drva na vatru ili da je možda zapretu. Ne, ne, ništa joj ne treba. Ipak, nije uspevala da se smiri. Bila je zlovoljna i nesrećna. Ali i pored toga sam morala priznati da je prelepa, a pošto sam se videla u Čekovom ogledalu, i da je tačno da je lepša od mene. Bez obzira na to, Leonardo nije bio zainteresovan da reprodukuje običnu kopiju ženske lepote.

Nisam, međutim, gajila nimalo saosećanja za njen jad. Sav posao u radionici bio je obustavljen zbog Lize, zbog ovoga, a ona je sedela tu uzdišući i nemirno pomerajući stopala u skupim vezenim cipelicama. Slagala sam se sa Salajjem – nisam podnosila tu ženu koja je dolazila u našu radionicu donoseći svoje zamorne brige. Te deca su joj nemirna, te sluge je lažu. Bili smo primorani da je slušamo dok je kukala na sve njih. Ničim nije bila zadovoljna. Ipak, Leonardo nije pokazivao da je imalo ozlojeđen time. Spustio je četkice i ozbiljnog lica se prignuo prema njoj.

„Šta vas muči, madona Del Đokondo? Prijatelji smo, nadam se“, rekao joj je. „Da li vam sluge ponovo krađu dugmad?“

„Ne...“

Niz obraze su joj najednom linule suze, okrugle i krupne poput dijamanata Medičija. Nikad je dotad nisam videla da plače. Imala sam prilike da vidim samo srdite jecaje sluškinja. Ove providne, drhtave suze i njen promukli, zastajkujući dah bili su mi potpuno novi. Bila sam opčinjena.

„Molim vas“, promrmljala je. „Moram da idem.“

Leonardo je na to pokretom ruke dao pomoćnicima znak da odu.

Ništa je nije pitao, samo je čekao. Lice mu je bilo ljubazno, zabrinuto.

„Daj, Lizo. Šta te muči?“, upitala sam.

Leonardo joj je u međuvremenu nasuo čašu vina i stavio joj je u ruke, i obrisao joj suze svilenom maramicom.

„Moja sestra“, izustila je naposletku. „Neko je ostavio u kutiji na zgradi suda optužbu protiv nje.“*

Uzevši je za ruku, Leonardo ju je saosećajno, tiho upitao: „Šta tamo piše?“

Progutavši knedlu i izbegavajući njegov pogled, promrsila je: „Taj što ju je prijavio kaže da su četiri muškarca otišla usred noći u samostan San Domenico, gde su ih čekale dve časne sestre, te da su se tamo zadržali tri-četiri sata... a ostatak možete da zamislite. Sve sam greh i pokvarenost.“

„A vaša sestra je jedna od tih dveju časnih sestara?“

„Kamila Gerardini. Biće izvedena pred sud.“

Tu je ponovo zajecala.

„Firenca je puna samostana, jednako kao i razvratnika sklonih da šire opscene priče. Što ne znači da je optužba istinita.“

Odmahnula je glavom. „U prijavi sve vrvi od pojedinosti u vezi sa... sa skarednostima.“

Leonardo je slegao ramenima. „Znači, anonimni bednik koji je izmislio priču u prijavi ima pokvarenu maštu. Pretočio je prljavštinu iz svog uma na papir i onda ga ubacio u doboš.“ Uzdahnuo je i potapšao je po ruci. „Madona Lizo, to što neko nešto napiše ili kaže ne mora značiti da je to istina. Siguran sam da će sud zaključiti da vaša sestra nije kriva.“

Zurila je u njega sa zahvalnošću koja se graničila s obožavanjem. Uto se s druge strane vrata začulo gušanje i bilo mi je jasno da Salai i ostali prisluškuju. Leonardo je bio ogorčen,

* Na crkvama, sudovima i na drugim javnim mestima u Firenci i drugim većim gradovima nalazile su se, okačene na zid ili uzidane, zaključane kutije (ital.: *le bocche/lapide delle denunce anonime*) u koje su ljudi mogli da ubacuju anonimne prijave i optužbe. Kutije su imale oblik doboša (ital.: *tamburo*), pa je tako ova praksa anonimnog prijavljivanja prozvana *tamburagióne/tamburazione*. (Prim. prev.)

ali nije smeo da pokaže svoj gnev, kako ne bi otkrio Lizi da su pomoćnici prisluškivali i da znaju za njeno poniženje.

„To je pacov. Uхватili su pacova koji nam je harao po ostavi. Nemojte da ga ubijete, momci“, doviknuo im je oštrim glasom. „Nateraću ga malo kasnije da pati. Mrzim gamad koja se šunja ljudima iza leđa.“

Liza se stresla pri pomisli na pacova. S druge strane vrata zavladała je tišina.

Kad je otišla, Leonardo ih je sve pozvao u radionicu. Došli su izgledajući postidieno i postrojili se pred njim. Nikada pre nisam ga videla tako jarosnog. Pomoćnici su stajali drhteći poput zarobljenih neprijateljskih vojnika. Zgodni ridokosi Tomazo. Bubuljičavi Đovani, iznenađujuće ružnjikav za Leonardovu radionicu. Maestro je voleo da bude okružen lepotom, ali zato je Đovanijeva četkica ostavljala za sobom samo lepotu. Ferando, koji do Čekovog dolaska nije radio bogzna šta više od usitnjavanja pigmenata.

„Momci, osramotili ste me. A ti“, rekao je okrenuvši se Salaju, „ti bi barem trebalo da znaš da su me i samog tako potkazali. Bio sam jedva malo stariji od tebe kad me je neko anonimno optužio za sodomiju. Uhapsili su me, bacili me u ćeliju. Imao sam sreće što optužba nije dokazana.“

Gledala sam ga, uplašena, i pitala se kako li je uspeo da se izvuče. Jer nisam nimalo sumnjala u istinitost te optužbe.

Korio nas je, ljutit i prkosan. Svi smo bili posramljeni. Zlobno smo se naslađivali skandaloznom pričom. Liza nikom od nas nije bila draga, ali sada smo svi zamišljali mladog Leonarda, prestravljenog, kako pati u prljavoj zatvorskoj ćeliji dok neko uživa u njegovom poniženju.

„Gde vam je saosećajnost?“, upitao je tihim ali gnevničim glasom. „A ti, moja Lizo, moraš da naučiš da budeš čovečnija.“

Uzvrćala sam mu pogled, povređena. Silno sam želela da zaplačem, da poput Lize del Đokondo pustim krupne suze da mi se slivaju niz obraze.